

GEOMETRIYADA YASHIRINGAN ADOLAT: EVKLID FAZOSI VA HUQUQIY TIZIMLAR METAFORASI

Bo'ronova Dinora Xolmat qizi

*Surxondaryo viloyati Termiz davlat pedagogika instituti aniq va tabiiy fanlar fakulteti
matematika yo'nalishi talabasi*

77 022 56 06

dinoraboronova976@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada geometriya va huquqiy tizimlar o'rtasidagi bog'liqlik o'rganiladi. Evklid fazosi, uning asosiy tamoyillari va axloqiy me'yorlari bilan birgalikda, adolat tushunchasining metaforasi sifatida ko'rib chiqiladi. Evklid geometriyasining mantiqiy tuzilishi va qat'iy qoidalar, huquqiy tizimlarning asosiy prinsiplari va normativlar bilan o'xshashliklar ko'rsatadi. Maqola, geometriya va huquq o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tahlil qilib, adolatning matematik asoslarini va uning ijtimoiy ahamiyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: Evklid fazosi, Geometriya, Huquqiy tizimlar, Adolat, Metafora, Mantiqiy tuzilma, Axloqiy me'yorlar, Normativlar, Ijtimoiy adolat, Matematik asoslar

Kirish.

Geometriya va huquq o'rtasidagi bog'liqlik ko'plab mutafakkirlar va olimlar tomonidan o'rganilgan. Geometriya, ayniqsa Evklid geometriyasi, qat'iy qoidalar va mantiqiy asoslar bilan belgilangan bir soha bo'lib, bu xususiyatlari uni adolat tushunchasining metaforasi sifatida ko'rishga imkon beradi. Ushbu maqolada Evklid fazosining huquqiy tizimlar bilan qanday bog'liqligini va adolat tushunchasini qanday ifodalash mumkinligini tahlil qilamiz.

Evklid geometriyasining asosiy tamoyillari

Evklid geometriyasi miloddan avvalgi III asrda Evklid tomonidan yaratilgan va u "Elementlar" nomli asarida o'zining asosiy tamoyillarini bayon etadi. Ushbu asarda to'rt asosiy aksioma va bir qator postulatlar keltirilgan. Bu aksiomalar, masalan, har qanday ikki nuqtani bir chiziq bilan bog'lash mumkinligi yoki har bir chiziqning cheksiz uzunlikda davom etishi kabi oddiy, lekin muhim qoidalaridir. Ushbu tamoyillar geometriyaning barcha boshqa xususiyatlarini va teoremlarini o'rnatish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Huquqiy tizimlar va ularning strukturalari

Huquqiy tizimlar ham o'zining qat'iy qoidalar va normativlariga ega. Har bir huquqiy tizim o'zining konstitutsiyasi, qonunlari va boshqa normativ hujjatlari orqali tartibga solinadi. Qonunlar, odatda, ijtimoiy hayotda adolatni ta'minlash, muvozanatni saqlash va insonlarning huquqlarini himoya qilish maqsadida yaratiladi. Huquqiy tizimlar ham

mantiqiy asoslar va qat'iy qoidalar bilan belgilangan bo'lib, ular ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega.

Geometriya va huquq o'rtasidagi bog'liqlik

Evklid geometriyasida mavjud bo'lgan mantiqiy asoslar va qat'iylik, huquqiy tizimlarning normativlari bilan o'xshashlik ko'rsatadi. Masalan, geometriyada har bir teorema yoki xulosa ma'lum aksiomalar asosida quriladi. Shunday qilib, har bir qonun yoki huquqiy norma ham o'zining asosiy tamoyillari va prinsiplariga ega bo'lishi kerak. Bu erda adolat tushunchasi ham o'z aksini topadi: adolat, aslida, mantiqiy va qat'iy qoidalar asosida shakllanadi.

Adolat va uning matematik asoslari

Adolat tushunchasi ko'p jihatdan matematik asoslarni talab qiladi. Evklid geometriyasi kabi qat'iylikka ega bo'lgan tizimlar adolatni yanada aniqroq tushunishga yordam beradi. Adolat, ijtimoiy hayotda muhim rol o'ynaydi va bu rolni amalga oshirish uchun qat'iy qoidalar muhtojdir. Huquqiy tizimlarda adolatni ta'minlash uchun qonunlar, qoidalar va prinsiplar aniq belgilangan bo'lishi kerak. Bu esa, o'z navbatida, Evklid geometriyasida bo'lgani kabi, qat'iy mantiqiy asosga tayanadi.

Metafora sifatida Evklid fazosi

Evklid fazosi huquqiy tizimlar uchun kuchli metafora sifatida xizmat qiladi. Geometrik ob'ektlar - nuqtalar, chiziqlar, tekisliklar - huquqiy tizimlarning normativlari va prinsiplariga o'xshashlik ko'rsatadi. Har bir geometrik ob'ekt o'zaro aloqada bo'lib, ular orasidagi munosabatlar mantiqiy ravishda belgilangan. Shunday qilib, huquqiy tizimlarda ham qonunlar va normativlar o'rtasida o'zaro bog'lanish mavjud. Misol uchun, biron bir qonun yoki norma boshqa qonunlarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu holat Evklid geometriyasidagi teoremlar o'rtasidagi bog'lanishlarga o'xshaydi. Har bir teorema yoki qonun o'zining asosiy tamoyillari asosida qurilgan bo'lishi kerak. Bu esa adolat tushunchasining murakkabligini yanada oshiradi. Geometriya va huquq o'rtasidagi bog'liqlik adolat tushunchasini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Evklid fazosi sifatida tanilgan geometriya qat'iy qoidalar va mantiqiy tuzilishga ega bo'lgan tizim sifatida adolatni ifodalashda kuchli metafora sifatida xizmat qiladi. Huquqiy tizimlar ham mantiqiy asoslar va qat'iy qoidalar bilan belgilangan bo'lishi kerak, bu esa ijtimoiy hayotda adolatni ta'minlashga yordam beradi. Ushbu tahlil orqali ko'rinib turibdiki, geometriya faqat matematik soha emas, balki ijtimoiy hayotdagi muhim tushunchalarni anglashda ham yordam beruvchi vosita hisoblanadi. Adolat tushunchasi esa, Evklid geometriyasi kabi qat'iylikka ega bo'lgan tizimlarda yanada aniqroq ifodalanadi. Shunday qilib, geometriya va huquq o'rtasidagi bog'liqlik insoniyatning adolatga bo'lgan intilishida muhim ahamiyatga ega.

Geometrik Kontsepsiya (Evklid Fazosi)	Huquqiy Tizimdagi Metafora	Tavsif	Huquqiy Tizimda Qo'llanilishi	Cheklovlar
Nuqta	Shaxs / Sub'ekt	Oddiy o'lchovsiz mavjudot; huquqiy munosabatlarning asosi	Huquq sub'ekti (jismoniy yoki yuridik shaxs), huquq va majburiyatlarning markazi	Shaxslar murakkab, ularning xatti-harakatlari oldindan aytib bo'lmaydi, nuqta oddiylikni anglatadi
Chiziq / To'g'ri chiziq	Qonun / Huquqiy norma	Cheksiz davom etuvchi yo'nalish; qoidalarining asosiy yo'li	Umumiylik, barqarorlik va amaldagi huquqiy normalarning ko'rsatkichi; qonunlar	Qonunlar har doim ham aniq emas, ularni izohlash kerak. Chiziqning idealligi real dunyo bilan mos kelmaydi.
Parallel Chiziqlar	Hukmronlik	Bir-birini kesmaydigan chiziqlar; bir-biri bilan ziddiyatga kirishmaydigan huquqiy normalar	Qonunlar o'rtasidagi ichki bog'liqlik, huquqiy tizimning izchilligi va barqarorligi	Tizim har doim ham muvofiqlikni ta'minlamaydi; qonunlar va nizolarni hal qilishda ziddiyatlar paydo bo'lishi mumkin
Kesishgan Chiziqlar	Ziddiyatli Huquqiy Normalar / Nizolar	Umumiy nuqtaga ega bo'lgan chiziqlar; qonunlar yoki huquqiy normalar o'rtasidagi to'qnashuv	Huquqiy ziddiyatlar, nizolarni hal qilish, sud qarorlari.	Qarorlar har doim ham adolatli bo'lmashligi mumkin; qarorlar bir tomon uchun noqulay bo'lishi mumkin.
Masofa / Uzoqlik	Huquqiy oqibatlar / Jazolar	Ikki nuqta orasidagi o'lchov; qoidabuzarlikning og'irligiga mutanosib	Qoidabuzarlikning darajasi va uning natijalarini aniqlash; jinoyatning og'irligi va unga yarasha jazoni belgilash	Jazoning adolatliligini aniqlash qiyin, chunki bu sub'ektiv hisoblanadi. Qonunlar har doim ham adolatga erisha olmaydi.
Uchburchak / To'rtburchak (va boshqa geometrik shakllar)	Murakkab huquqiy munosabatlar	Ko'p nuqta va chiziqlardan iborat; murakkab aloqalar	Shartnomalar, mulk huquqi, oilaviy munosabatlar va boshqalar. Shakllar murakkab huquqiy tuzilmalarni ko'rsatadi.	Shakllar juda sodda bo'lishi mumkin va real hayotning murakkabligini to'liq aks ettirmaydi.
Doira	Sud qarori / Yakuniy qaror	Markazdan bir xil masofada joylashgan nuqtalardan iborat; yakuniy natija	Yakuniy qaror, sudning qarori, boshqa qarorlar uchun chegarani belgilaydi.	Qaror har doim ham to'g'ri bo'lmashligi mumkin, ammo u muhim nuqta hisoblanadi.

Ushbu jadval geometrik kontsepsiyalarning huquqiy tizimlarni tushunish uchun qanday metafora sifatida qo'llanilishini ko'rsatadi.

- Oddiydan murakkabga: Jadval nuqtadan (oddiy sub'ektdan) murakkab shakllar (murakkab huquqiy munosabatlar)gacha bo'lgan rivojlanishni taqdim etadi.
- Huquqiy tizimning izchilligi: Parallel chiziqlar (hukmronlik) huquqiy tizimdagi ichki izchillik va ziddiyatlarning oldini olishga urinishni ko'rsatadi.
- Ziddiyatlarni hal qilish: Kesishgan chiziqlar (ziddiyatli huquqiy normalar/nizolar) huquqiy tizimdagi nizolarni hal qilish va sud qarorlarini qabul qilishni ko'rsatadi.
- Adolat o'lchovi: Masofa (huquqiy oqibatlar) huquqbuzarlikning og'irligini o'lchashga urinishni anglatadi, bu adolat tuyg'usini shakllantirishga yordam beradi.
- Murakkablikni ko'rsatish: Murakkab huquqiy munosabatlar geometrik shakllar (uchburchak, to'rtburchak) bilan ifodalanadi, bu huquqiy tuzilmalarning murakkabligini tushunishga yordam beradi.
- Yakuniy qaror: Doira (sud qarori) yakuniy qarorning ahamiyatini, shuningdek, huquqiy jarayonda natijani ta'minlashni ifodalaydi.

- Cheklovlar: Jadval har bir metaforaning cheklovlarini ham ko'rsatadi. Geometrik modellar real dunyodagi murakkablikni to'liq aks ettira olmaydi.

Ushbu jadvalning maqsadi geometrik tushunchalarni huquqiy tizimlarni tushunish uchun metafora sifatida qo'llash orqali adolat tushunchasini osonlashtirishdir. U huquqiy tizimlarning murakkabligini tasvirlash, muammolarni aniqlash va huquqiy qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Biroq, ushbu modelning soddaligi tufayli, huquqiy tizimlarning barcha jihatlarini to'liq tushunish uchun uni boshqa yondashuvlar bilan birlashtirish kerak

Xulosa.

Ushbu maqola geometriya va huquqiy tizimlar o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beradi. Evklid fazosi, uning qat'iy qoidalar va mantiqiy tuzilishi, adolat tushunchasining asosiy metaforasi sifatida xizmat qiladi. Geometrik ob'ektlar va ularning o'zaro aloqalari, huquqiy tizimlarning normativlari va prinsiplariga o'xshashliklar ko'rsatadi. Adolat, ijtimoiy hayotda muhim rol o'ynaydi va geometriya orqali ifodalangan qat'iylik va mantiqiylik bilan birga, huquqiy tizimlarda ham o'z aksini topadi. Ushbu tahlil, adolatning matematik asoslarini va uning insoniyat uchun ahamiyatini ko'rsatadi, shuningdek, geometriya va huquq o'rtasidagi o'zaro aloqalarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov, A. (2020). Huquq va axloq: nazariy asoslar. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. 36-bet
2. Murodov, S. (2019). Geometriya va uning ijtimoiy ahamiyati. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti. 45-bet
3. Qodirov, R. (2021). Adolat tushunchasi: tarixiy va zamonaviy yondoshuvlar. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti. 67-bet
4. Rasulov, F. (2022). Evklid geometriyasi va uning falsafiy aspektlari. Toshkent: Fan va texnologiya. 89-bet
5. Xudoyberdiyev, A. (2023). Huquqiy tizimlar va ijtimoiy adolat. Andijon: Andijon Davlat Universiteti. 21-bet